

1. Αλληγορική απεικόνιση που υπαινίσσεται τις ομοιότητες του σχήματος της ρίζας του μονόγαργου με το ανθρώπινο σώμα. 6ος αιώνας. Αυτοκρατορική βιβλιοθήκη της Βιέννης.

Τεχνικές της Ελληνικής μεταφυσικής

Ἄψινθος, δάτουρα και υποκύαμος
 ἀκόνιτον, ἐλλέβορος και κωνειον
 ὀλ' αἱ πικρίαἱ και τὰ δηλητήρια
 διὰ φύλλα των και τ' ἄνητα τα φρικτὰ θα δώσουν
 διὰ να γίνουν αἱ μεγάλαι ανθοδομίαι
 που θα τεθούν ἐπὶ του φαινεύου βωμοῦ
 του λαμπροῦ βωμοῦ ἐκ λίθου μαλαχίτου...

Κ. Π. Φ. Καβάφης, Αλεξάνδρεια, Σεπτέμβριος 1897

«Τα πιο μεγάλα αγαθά», λέει ο Σωκράτης στο Φαίδρο, «μας έρχονται μέσα από τη μανία» (τα μέγιστα των αγαθών ημῖν γίνεται δια μανίας, 244a). Ίσως φαίνεται παράδοξη ή και άτοπη η θεώρηση της μανίας σαν μορφής γνώσης, όμως «μέσα από την έκσταση, μπορείς να ξεφύγεις από τον στενό κύκλο των ανθρώπινων αισθήσεων, κι αυτή την υπερβατικότητα του ενθουσιασμού, μονάχα ο αμαθής την βλέπει σαν αρνητικό και παράλογο: «εξιστάμενος δε των ανθρωπίνων σπουδασμάτων... ως παρακινών και ενθουσιάζων λέληθε τους πολλούς», Φαίδρος 249d. Όπως θα δούμε πιο κάτω, η έκσταση και η μανία κάλυπταν ένα μεγάλο μέρος της ιδιωτικής και της δημόσιας ζωής των κλασικών και των ελληνιστικών χρόνων και είχαν μια διπλή λειτουργικότητα, αφ' ενός σαν βάση όπου στηρίχτηκαν απόψεις για τη μεταφυσική και αφ' ετέρου σαν τρόπος ψυχολογικής εκφόρτισης. Το πρώτο σκέλος εκφράστηκε με τα Μυστήρια που πραγματεύονταν απόψεις για τις καταστάσεις της ψυχής, υπερτονίζοντας το νοητικό, μη-σωματικό, στοιχείο, ενώ το άλλο σκέλος που εκφράστηκε με το Διονυσιασμό έδινε περισσότερη σημασία στο αισθησιακό και το σωματικό. Τέλος, θα εξετάσουμε μερικές από τις τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν στην έκσταση, τη μανία και τα μυστήρια.

Γιώργος Παπαγεωργίου

Αρχαιολόγος

Ας δούμε όμως πρώτα το Διονυσιακό στοιχείο. Ο Διόνυσος είναι θεός της μανίας, κι όπως τολμάει να παραθλείπει το μη-λόγιο στοιχείο της ανθρώπινης προσωπικότητας, έχει την τύχη του Πενθέα, που πεθαίνει καταστραφένος από τις μαινάδες. Ένα από τα επίθετα του Διόνυσου είναι Λύσιος, δηλαδή ο Ελευθερωτής, γιατί ίδρυσε τελετές μέσα από τις οποίες ο θεός παρουσιάζεται στους ανθρώπους, (καταστράφει εμάς τελετάς, *iv' eivn* εμφανής ο δαίμων και το μαινώδες μαντικόι πολλών χειεί. Βακχαι 298). Οι Βάκχες παρουσιάζονται να χάνουν εντελώς την επαφή τους με την προηγούμενη προσωπικότητά τους, «βιάζουσαν ασρούς από το στόμα και οι κόρες των ματιών τους στριφογυρίζουσαν», (Βάκχες 1122) «και μου φαίνεται πως θλέπω δύο ήλιους και την πόλη των Θηβών, την επίπυλη, δίπλη την θλέπω» (919). Υστερα θαναγουρίζου στη φυσιολογική κατάσταση, «γίνομαι δε πς ενώνω, μεταστροφή των πάρος φρονών», (1269). Η μανιακή κατάσταση των Βακχών, και η υπερφυσική τους δύναμη, «ορμώντας στα πέπλα, τα ξεκόλλαν από τη γη με τα χέρια τους» (1103), όπως και οι διαταραχές της όρασης, ίσως προέρχονται από κάποια τοξική ουσία. Ο Διόνυσος «βρίκει ένα ποτό από το αμπέλι που διχνώνη τη λύπη των ανθρώπων» (280). Όμως το κρασί από μόνο του ούτε μανία προκαλεί, ούτε διαταραχές των αισθήσεων.

Το κρασί που χρησιμοποιούσαν οι Έλληνες περιείχε αρματικά και διεγερτικά βότανα. Η περιεκτικότητά του σε οινόπνευμα δεν ξεπερνούσε το 14% αφού η τεχνική της απόσταξης έγινε γνωστή μονάχα στον Μεσαίωνα. Για να γίνουν κρασιά πιο δυνατά από 14° χρειάζεται αφ' έτερου η απόσταξη και αφ' έτερου η προσθήκη ενός πιο δυνατού οινόπνευματος στη διάρκεια της ζυμωτικής διαδικασίας. Διαφορετικά η μεγάλη συγκέντρωση οινόπνευματος σκοτώνει τους μύκητες της ζύμωσης. Με την απλή εξάτμιση πάλι, επειδή το σημείο ζέσης του οινόπνευματος είναι χαμηλότερο από αυτό του νερού, το οινόπνευμα εξάτμιζεται γρηγορότερα και το κρασί θγαίνει ακόμη πιο φτωχό σε οινόπνευμα. Παρ' όλο όμως που δεν ήξεραν να παρασκευάζουν οινόπνευμα, όπως και οι περιαιρότεροι πρωτόγονοι λαοί (C. Sellman, το κρασί στην αρχαιότητα, London 1957), ωστόσο το ελληνικό κρασί παρουσιάζεται στην αρχαία γραμματεία να έχει τεράστιες μεθυ-

στικές ικανότητες. Στην Οξύσεια πρέπει να αραιωθεί με είκοσι μέρη νερού (εν όψει εμπλήσας ύδατος ανά είκοσι μέτρα, I, 208). Η πιο συνηθισμένη αραιώση είναι ένα προς τρία (Αθηναίος, 10,425). Ο Πλίνιος αναφέρει πως το ροδόδενδρο, το χρησιμοποιούν οι Σάννιοι στον Πόντο για να αυξήσουν τη μεθυστικότητα του κρασιού, η ρίζα του είναι υπνωτική, ενώ ο χυμός του προκαλεί μανία. Μάλιστα, το μίγμα του με μέλι το ονόμαζαν μαινόμενον (Φυσική Ιστορία, 21,45). Το Ροδόδενδρον Ποντικόν, περιέχει μια χημική ουσία που λέγεται ανδρομετοξίνη και τα συμπτώματα από τη δηλητηρίαση που προκαλεί είναι έμμετοι, ίλιγγος και μανία (L. Woodward, Οδηγός δηλητηριωδών φυτών, 42). Στην Οξύσεια, η Ελένη βάζει στο κρασί ένα φάρμακο που το έμαθε στην Αίγυπτο και που έχει παυσίλυπες και καταπραυντικές ιδιότητες (Δ, 220). Στην Ηλέκτρα του Ευριπίδη (497), αναφέρεται ένα κρασί που σε ελάχιστη ποσότητα αρκούσε για να αυξήσει τη μεθυστικότητα ενός κανονικού κρασιού.

Σ' ένα επίγραμμα, (Αθηναίος 10, 436) αναφέρεται πως ο Ερασιξένης πέθανε μόνο με δύο κύπελλα κρασι. Ο Έρμιππος, κωμωδιογράφος του 5ου αιώνα πριν την εποχή μας, βάζει έναν ήρωά του να κάνει τη διαθήκη του πριν πιεί, ενώ ο Κλεομένης βρίσκειται σε μόνιμη κατάσταση μανίας, επειδή απόκτησε την κακή συνήθεια να πίνει κρασί χωρίς να το αραιώνει με νερό. (Ηρόδοτος 6, 84).

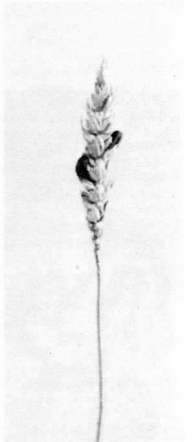
Υπάρχουν μαρτυρίες για την τελετουργική χρήση τέτοιων παραισθησιόγων κρασιών. Μερικά βότανα όπως η δάτουρα ή ο δοσκύμαος (στη σημερινή λαϊκή γλώσσα ονομάζεται δαιμονοριά), δίνουν οράματα παραισθησιακά. Όμως για τους Έλληνες, η αίσθηση και η παραισθήση είχαν την ίδια αξία, αφού το ρήμα παραισθησάναμο χρησιμοποιείται και με την έννοια του καταλαβαίνω, αντιλαμβάνομαι (για παράδειγμα στον Ξενοφάντα, Κύρου παιδεία, 4,2,30). Δεν είναι λοιπόν παράδοξο που τα Ανθεσττήρια γιορτή εκστασιακή είχε σχέση με τα οράματα των νεκρών. Τα Ανθεσττήρια, γιορτή του Διόνυσου γίνονταν τη δωδέκατη μέρα του μήνα Ανθεσττήριας (Θουκυδίδης, 11,15) οι γιορτές διαρκούσαν τρεις μέρες: Την πρώτη ημέρα που ονομάζονταν πειθία, (δηλαδή ημέρα που ανοίγονται τα πιθάρια, πιθος + αύω), έκαναν μια δέηση για να έχει αίσιο και καθαρτικό αποτέλεσμα το φάρμακο που έρχονταν στο κρασί (Πλούταρχος, Συμπόσιο 3,7,1). Τη δεύτερη ημέρα των Ανθεσττήριων που ονομάζονταν χόες, ακολουθούσαν αγώνες ταχυποσίας (Π. Λεκατσάς, Διόνυσος,

107), και επι πλέον έτρωγαν ένα βότανο που ονομάζονταν ράμνος. Ο Λεξικογράφος Φώτιος, αναφέρει στο Άλχημα χόες, «φοβήρη μέρα, όπου θεωρούσαν πως θγαίνουν οι ψυχές των πεθαμένων και μόλις ημέμενες άρχιζαν να τρώνε ράμνος και να αλείφουν τις πόρτες τους με πίσσα, (μιαρά ημέρα εν τοις Χουσίαν Ανθεσττήριωνος μήνος, εν ω δοκούσιν αι ψυχαι των τελευτησάντων ανιέναι, ράμνον έωθεν εμασόντο και πίττη τας θύρας έχριον). Υπάρχουν δύο είδη ράμνων, ο Rhamnus Frangula και ο Rhamnus catharticus. Τα τα δύο είδη περιέχουν τοξικές γλυκοσιδες όπως στερηίνη, ραμαντοξίνη κ.α. που είναι ουσίες παραλυτικές (Οβήνος δηλ. φυτών 78,96). Ποιά ήταν όμως το «αιτήριον φάρμακον» (αιτήριον = εξαγιστικό), που το φρόδντουσαν τόσο ώστε να το εξερκίζουσαν να μην τους προκαλέσει θλάδες;

Ο Θεόφραστος (Περί φυτών ιστορίας, 9, 11, 6) αναφέρει πως ο στράχχος (*datura stramonium*), μια δόση σε κάνει να αισθάνομαι καλά, με δύο δόσεις θλέπει οράματα, με τρεις δόσεις σε φέρνει σε κατάσταση μόνιμης μανίας και με τέσσερις δόσεις σε σκοτώνει (στράχχου ο μαρικός ου και θρούρον καλούει αυτόν οι εν περριτόν... ώστε παιζείν και δοκείν εαυτώ κάλλιστον είναι δραχμη σταθμώ, έν δε ώστε μη παύσειθαι μαινόμενον τρεις... έν δ' ως κτειναι τέτταρας). Ο Ενεοφάντης (Οικονομικός, 1, 13) λέει τον υσοκύμαος... οι φαγόντες παράληγες γίνονται και ο Πλίνιος (Φυσική Ιστορία, 25, 35), αναφέρει πως ο υσοκύμαος προκαλεί ίλιγγος και πως αρκούν τέσσερα φύλλα μέσα στο ποτό για να τρελλαθείς για πάντα. Τον 5ο αιώνα πριν την εποχή μας, ο κωμωδιογράφος Φερεκράτης, μας λέει πως η χρήση του υσοκύμαος ήταν πολύ διαδομένη στην Αθήνα και ιδιαίτερα στους νέους. Σε πολλά αγγεία εικονίζονται μαινάδες μπροστά στο ομοίωμα του Διόνυσου να ρίχνουν βότανα στο κρασί, ενώ τα φυτά φαίνονται απλωμένα σε τραπέζια (δες August Frickehaus, Lenaevasen, 72nd Winck. Progr. Berlin, 1912). Ο Αθηναίος (1, 31f) αναφέρει πως σύμφωνα με τον Θεόφραστο, στην Αρκαδία έκαναν ένα κρασί διεγερτικό (οίνου ος πιόμενος τους άνδρας εξίστησι), ενώ στη Θάσο κάνουν ένα κρασί διεγερτικό και είναι υπνωτικό. Σ' ένα αγγείο ο Διόνυσος παρουσιάζεται στεφανωμένος με κάψες οπίουχας παπαρούνας να ερωματροπεί με μαινάδες. (A.D Trendall, Frühitaliotische Vasen) αλλά και άλλα κλάος τρόπος για να γίνει το κρασί υπνωτικό σύμφωνα με το Θεόφραστο (9, 19, 1) είναι η ρίζα του ονοβή-

2. Οπολατρία της Ύστερης Μινωικής περιόδου. Βρέθηκε στο Γαζ. Μουσείο Ηρακλείου.

3. Ερυσσίδης όλυρα του σταριού. Τα μαύρα στίγματα είναι τα σπασματώματα που δημιουργεί ο μύκητας *Claviceps purpurea*.

ρα (άγρια δάφνη). Η άγρια δάφνη (Nerium oleander) έχει σαν ενδράμια μέρη τη ρίζα και τα άνθη, οι ενεργές ουσίες είναι διάφορες «καρδιακές γλυκοσιδές» και τα συμπτώματα της δηλητηρίασης υπνηλία, επιτάχυνση του καρδιακού ρυθμού, κόπια και θάνατος σε 24 ώρες (Οδηγός δηλ. φυτών, 31) (εικ. 2).

Όπως ο Διόνυσος είναι ταυτόχρονα Βάκχος και Λύσιος, δηλαδή προκαλεί μανία και κάθαρση από τη μανία (θεός δεινότατος ανθρώπινοι δ' ηπιώτατος, Βάκχος 860), έτσι και τα παραισθησιγόνα φυτά που προκαλούν μανία και θάνατο είναι ταυτόχρονα και αποτροπαικά, δηλαδή απομακρύνουν το κακό. Για να προφυλαχτεί από επικίνδυνες καταστάσεις σε μια πνευματιστική συγκέντρωση, πρέπει να χρησιμοποιήσεις δάφνη και ράβνο (απόχρη γαρ προς φυλακήν δάφνη, ράβνος... Ελληνικοί Μαγικοί Κατάλογοι 6, 151, 6).

Στις 21 Μαρτίου του 1575 ένας ιερέας κατάγγελλε στην Ιερή Εξέταση του Friuli, στην Ιταλία, πως ομοδες ανθρώπων τριγυρνάνε όλη τη νύχτα κρατώντας στα χέρια θύσσους κομωμένους από μάραβο και που έλεγαν πως έχουν θεραπευτικές ικανότητες (Ginrburg C., Benandanti, Turin 1966, 3). Ο Τίτος Λίβιος, κατηγορεί τους διονυσιαζόμενους, σαν άσπεμους, βίαιους και μέθυσοις. Στη Mahábhā-

rata (6,35, 46), (το ινδικό επικό ποίημα που καταγράφει την κατάκτηση της Βόρειας Ινδίας από τους άρειους τον 15ο αιώνα), οι ακόλουθοι του προ-ινδοευρωπαϊκού θεού Σίβα, χαρακτηρίζονται σαν μοιχοί, δηλητηριαστές και τοξικομανείς. Ο Η. Jeanmaire, (Διόνυσος, 58) υποστηρίζει πως η λέξη bhakta έρχεται από τη λέξη bhakta που σημαίνει ακόλουθος, θιασώτης, αυτός που συμμετέχει, αφού στα ελληνικά δεν υπάρχει καμιά λέξη απ' όπου θα μπορούσε να ετυμολογηθεί αυτή η ονομασία του Διόνυσου. Αλλά και ο δραβιδικανός προ-αριανός θεός Σίβα, φαίνεται να έχει πολλά ανάλογα με το Διόνυσο, αφού ονομάζεται Nichichāra, αυτός που τριγυρνάει τις νύχτες, δηλαδή Νυκτιπόλος, sithana που θα πει κίονας, όπως ο Θηβαϊκός Διόνυσος Περικιόνιος και Natarāja, προστάτης του χορού και του θεάτρου, όπως ο Αθηναϊκός Διόνυσος Μελοπόμενος (μέλπω = γιορτάζω με μουσική και χορό Οδύα. 4, 17 εμπέλετο θεϊός οοιδός). Τέλος, όπως ο Διόνυσος έχει σχέση με θότανα που προκαλούν μανία, έτσι και ο Σίβα με τη μορφή του Shiva-Rudra, γνωρίζει όλα τα δηλητήρια (Rg. Veda 1, 43, 4 και 114, 5) και χρησιμοποιεί το δηλητήριο visna για να πάρει δύναμη και να υπερνικήσει τα εμπόδια. Οι μύστες του Σίβα, στην παντρική τελετή της «εκμηδένιας

του σώματος», και της «ενοποίησης των δύο ψυχών», χρησιμοποιούν τοξικές ουσίες. Αυτές οι τελετές αφομοιώθηκαν και μεταμορφώθηκαν από τις ύστερες πατριαρχικές και «κλειστές» κοινωνίες. Ο ερμηνευτής των Βεδών Bhrgia, πιστεύει πως «όσο ασκούν και ακολουθούν τις Σιβαϊτικές τελετές είναι αιρετικοί και αντιτίθενται στην ορθή πίστη. Στις μυητικές τους τελετές χρησιμοποιούν τοξικά ποτά που τα θεωρούν ιερά, αλείφονται με στάχτες, κυκλοφορούν με τα μαλλιά ανακατεμένα και φορώντας περιλάιμα από κόκκαλα (Α. Daniellou, Σίβα και Διόνυσος, 56). Κάτι ανάλογο ίσως ήταν και οι τελετές των προελληνικών Ιδαίων Δακτύλων και των Κορυμβάντων, τουλάχιστον σε ότι αφορά τις βοτανικές τεχνικές της έκστασης. Οι Βοιωτοί, μας λέει ο Πλούταρχος, ονόμαζαν την ημέρα των Πυθαγίων ημέρα του «αγαθού δαιμόνος», δηλαδή του καλού πνεύματος, ενώ ο μήνας ονομάζονταν Προσατήριος αντί Ανθεστηριών (Συμπόσιο 8,3). Από τον Ηρόδοτο (2,52) ξέρουμε πως μόνο οι Πελασγοί, (οι προελληνικοί λαοί) δεν έδιναν ονόματα στους θεούς αλλά τους έβλεπαν σαν απρόσωπες δυνάμεις ή πνεύματα. Το όνομα Διόνυσος, diwo-nu-so-jo, διαβάστηκε στην πινακίδα Χα06 της Πύλου (Ventris και Chadwick, Στοιχεία της Μυκηναϊκής Ελλάδας, 127). Έτσι μπορούμε να χρονολογήσουμε τον διονυσιασμό και τις τεχνικές του, σαν απόψεις που υπήρχαν στον ελληνικό χώρο πολύ πιο πριν από τον δέκατο τρίτο αιώνα.

Εκτός όμως από την οργιαστική - ωμοφαγική μορφή, ο Διόνυσος είχε ταυτόχρονα και ένα σχήμα μυητιστικό - ορφικό σαν αυτό που αναφέρει τον τρίτο αιώνα της εποχής μας ο Πορφύριος: η καθαρότητα έγινε ο κανόνας της ζωής μου, από τη μέρα που μυηθήκα με στην μυστήρια του Ιδαίου Δία, πήρα μέρος στις θυσίες του Νυκτιπόλου Ζαγρέα, άναμψ τους πυροστίχους της Μεγάλης Μητέρας, ονομάστηκα Κούρηντας και Βάκχος, ξέρω από τη θνητή μου γέννηση, φοράω λευκά ρούχα, δεν πλησιάζω σε τάρπους και δεν ανάχομαι στην τροφή μου ζωντανά όντα, (Περὶ αποχής, 4, 19). Κυρίως μ' αυτό το ποιητικό σχήμα ήταν που πέρασε ο Διόνυσος στα Ελευσιναία και τα άλλα Μυστήρια. Η μυητιστικότη - ποιητικότη μορφή αντανάκλα ίσως το τελευταίο στάδιο της εξέλιξης του διονυσιασμού, από τον πρωτόγονο θίασο στα μυστήρια και τις μυητικές εταιρίες, και που παρά τις πολλές της μορφές, κράτησε το πρωτόγονο χαρακτηριστικό της ταύτισης του θεού με ένα δραστικό θότανο που

4. Ο κρητάρης Lovatelli. Παρισιάνη τη θύρα που γίνονται πριν τη μύηση του νεόφυτου, που το πρόσωπό του είναι σκεπασμένο. Στο δίσκο φαίνονται απεικονισίες μανιακών. Οι κρητάρης ήταν τα δοχεία όπου αναμιγνύονταν τα φάρμακα. Museo delle Terme, Ρώμη.

προκαλεί έκσταση ή ενθουσιασμό (το τέταρτο είδος μανίας), όπως μας τον περιγράφει ο Πλάτωνας στον Φαίδρο (249d). «Οι μύστες των Ελευσινίων δεν σχημάτισαν ποτέ ούτε μια "εκκλησία", ούτε κάποια "κινητική εταιρία", όπως έγινε αργότερα στην ελληνιστική εποχή» (Μ. Eliade, Ιστορία των θρησκευτικών απόψεων, 1, 312). Γι' αυτό στα δύο χιλιόδες χρόνια της ιστορίας τους (τα πρώτα κτίσματα της Ελευσίνας χρονολογούνται από τον δέκατο πέμπτο αιώνα (Μυλωνάς, Ελευσίς, 41), κρήτάρη πολλά πρωτόγονα στοιχεία της παλιάς θρησκείας.

Ο Σαμναϊσμός, η παλιά θρησκεία της λίθινης εποχής, πέρασε στις γαιοκτηνικές κοινωνίες με τη μορφή των Μυστηρίων, ενώ στις αστικοποιημένες κοινωνίες πήρε τη μορφή των μυητικών εταιριών και ύστερα εσθραφιστικής. Διατηρήθηκε όμως σε όσες περιοχές δεν εμφανίστηκαν τέτοιες μορφές οργάνωσης, όπως στη Σιθρία, σε πολλά σημεία της Αμερικής και αλλού. Ο σαμνάς είναι ένα άτομο με ιδιαίτερες ψυχικές ικανότητες, που τις αποκτά με την αυτοσυγκέντρωση, την εξάσκηση και τη

βοήθεια τοξικών βοτάνων ή μανιταριών. Με τις βοτανικές του γνώσεις, γίνεται ο γιατρός της πρωτόγονης φυλής, έχει την ικανότητα να θλέπει οράματα και να παρουσιάζεται σε δύο μέρη ταυτόχρονα. Το σαμναϊκό πρότυπο είτε «ζωντανό», είτε σαν «εθνολογική ανάμνηση», το συναντάμε σε ολόκληρη τη Βόρεια και Νότια Αμερική, στην Ευρώπη, τη Σιβηρία, τη νότια Ασία και την Ινδουσία. Ωστόσο στον αστικοποιημένο ελληνικό χώρο της κλασικής εποχής υπάρχουν πολλές επιβιώσεις σαμναϊστικών δομών (δες Ε. Dodds, Οι Έλληνες και το μη-λογικό, σμ. 32, κεφ. 5). Ο Αριστέας έχει τη δύναμη να εγκαταλείπει το σώμα του και από την Προκόνησο να εμφανίζεται στην Κύζικο ή στο Μεταπόντιο της Ιταλίας (Ηρόδοτος 4, 14-15). Ο Άβαρης έχει την ικανότητα να πετά στον ουρανό (Πορφύριος, Β Πυθ, 29). Ο Πυθαγόρας μπορούσε να θριοκεται ταυτόχρονα στον Κρότωνα και το Μεταπόντιο (Ιάμβλιχος, Β Πυθ, 7, 41). Ο Εμπεδοκλής από τον Ακράγαντα της Σικελίας, άριστος ρήτορας και γιατρός που ο Τίμαιος αναφέρει πως μετarrύθμισε τη Βουλή των Χιλίων,

ώστε να μην ανήκει μόνο στους πλούσιους αλλά και σε όσους είχαν δημοκρατικές απόψεις, μπορούσε να κρατήσει το σώμα του χωρίς αναισθησία και σφυγμό για τριάντα ημέρες (61, Διογεν. Λαέρτιος, 8, 51, Diels). Ο Επιμενίδης, την τεσσαρακοστή έκτη Ολυμπιάδα (596-593) σταμάτησε μια μεγάλη επιδημία στην Αθήνα, (Διογ. Λαερτ. 1, 109) και είχε την ικανότητα σύμφωνα με το λεξικό Σuida, «έξιο ιατρούν οπόσον ήθελε καιρόν και πάλιν εισήκει εν τω σώματι», δηλαδή να θβάξει την ψυχή από το σώμα για όσο χρονικό διάστημα επιθυμούσε να χύσεται να την ξαναφέρνει ενά πάω στο σώμα. Η ύπαρξη και η δράση αυτών των Ελλήνων σαμνάων, δεν φαίνεται να αντιμετωπίζεται με σκεπτικισμό στην κλασική εποχή, αφού ο Σοφοκλής, ο πιο «ρασιοναλιστής» από τους μεγάλους τραγικούς, θάζει τον Ορέστη να λεί: (Ηλέκτρα) και πολλές φορές είδα ανθρώπους σοφούς να πεθαίνουν ένα φαινομενικό θάνατο, κι ύστερα όταν ξαναεμφανίζονται ζωντανόι, τους εκτιμούν περισσότερο. Αυτός ο φαινομενικός θάνατος, όπως θα δούμε παρακάτω, είναι ένας συμβολισμός της ψυχοδω-

λωτικής εμπειρίας κατά του μυητικού ναυάτου, (τελευταία τελεσίθια, Πλούταρχος, εκ ορεε de anima, 2.5) δηλαδή στην τελετουργία της μύησης δοκιμάζεις την εμπειρία του ναυάτου. Ένα κοινό στοιχείο του Επιμενίδου, του Εμπεδοκλή, του Πυθαγόρα είναι οι σχέσεις τους με την πρωτόγονη ιατρική (σαν αυτή που αναφέρει ο Πλάτωνας, Αρμ. 156D, των Θρακών των Ζαλμοξίδος ιατρών, οι λέγονται και αποθανατίζεσθαι) και την ριζοτομία, δηλαδή την βοτανική (αν και οι Πυθαγόρειοι συμβούλευαν να χρησιμοποιούνται περισσότερο οι έπιμνες, δηλαδή οι τελετουργικοί υμνοί, παρά τα φάρμακα, Ιάμβλικος, Ε. Πυθ., 58D, Diels). Ο Πασανίας (3.14.4) περιγράφει το χάλκινο άγαλμα του Επιμενίδου που βρισκόταν στα μέσα του δεύτερου αιώνα της εποχής μας έξω από το Ελευσίνιο των Αθηνών, δίπλα στο άγαλμα του Τριπτόλεμου. Στο Suida, τα Βακχικά επιγράμματα δίνουν την πληροφορία ότι η λατρεία της Δημήτρας θεσπίστηκε από τη μαθήτριά του Πυθαγόρα Αριγνήτι. Ο Πορφύριος, Β. (Πυθ., 4.13) αναφέρει πως οι Κρωτιανές έκαναν το σπίτι του Πυθαγόρα ιερό της Δημήτρας. Σχεδόν ταυτόχρονα με την εποχή του Επιμενίδου, οι παλιές τελετές μεταρρυθμίζονται, «και μετά τον Πλεισιπάρτο θεομοσιούνται σ' ένα σύστημα που εναρμονίζει τις λαϊκές απόψεις με τις επίσημες θρησκευτικές αντιλήψεις της πολιτείας» (Μ. Eliade, Ιστορ. θρησ. 1, 313).

Τα Ελευσίνια ήταν μια γοργή που γινόταν στην Αθήνα και την Ελευσίνα και διαρκούσε εννέα ημέρες. Ήταν αφιερωμένη στη Μητέρα και την Κόρη, δηλαδή τη Δημήτρα και την Περσεφόν, γινόταν κάθε χρόνο και στις τελετές μπορούσε να μνησθεί οποιοσδήποτε Έλληνας το ήθελε, (Ιηρόδοτος Β, 65). Αργότερα προστέθηκε και η λατρεία του Διόνυσου. Έτσι στα ρωμαϊκά χρόνια ήταν αφιερωμένα στον Liber, δηλαδή τον Λύσιο Διόνυσο, στη Δημήτρα και την Περσεφόν (Κικέρων. Περί φρούσας Θεών, 2.24). Το ιερότερο μέρος των τελετών ήταν η εποπτεία. Η φύση της εποπτείας παραμένει αμφιλεγόμενο θέμα. Οι νόμοι απαγόρευαν στον μυημένο να κοινολογήσει την εμπειρία του. Τα άρρητα μυστικά της μύησης προστατεύονταν αυστηρά. Ο σοφιστής Λουκιανός, τον δεύτερο αιώνα της εποχής μας, αναφέρει πως ο Δείνιος κατηγορήθηκε για έγκλημα επειδή αποκάλυψε τον Ιεροφάντη και το Δαδούχο με τα ονόματά τους, αν και ήξερε ότι από τη στιγμή που «ωσιώθηθαι, ανώνυμοι τε εσίοι και ουκέτι ονοματούοι». Ο Ιεροφάντης (ιερά + φάνω = αποκαλύπτω τα ιερά), αποκαλύπτει

τους μύστες κάτι που τους έκανε «τέλειους» και που άλλαζε την αντίληψη και την «κοσμική κατάσταση» του μυημένου. Ο Ομηρικός ύμνος στη Δημήτρα (480), λέει: ευτυχισμένοι ο θνητός που είδε τα ιερά, γιατί όσοι δεν μυηθήκαν και δεν πήραν μέρος στα μυστήρια δεν θα έχουν την ίδια μοίρα με τους μυημένους και θα χαθούν στο απέραντο σκοτάδι. Ο Κικέρωνας, (Νόμοι 2.14), λέει πως ήταν ο πιο αποτελεσματικός θεσμός για να εξυψωθεί ο άνθρωπος από την βαρβαρότητα και ο Πασανίας (10.31.11) ότι ήταν πάνω απ' όλους τους θεσμούς που αφορούσαν τη λατρεία των θεών. Ο Πλούταρχος, (Consol ad uxor 10) λέει πως στα μυστήρια μαθαίνεις πως η ψυχή είναι αθάνατη: άκουσες μερικούς να λένε πως μετά τη διάλυση του σώματος δεν υπάρχει τίποτε καλό, παρά μονάχα το σκοτάδι. Αλλά ξέρω πως και από τις προγονικές σου παραδόσεις και από τα ιερά των μυστηρίων του Διόνυσου, έχεις ελευθερωθεί από αυτές τις απόψεις. Ένα άλλο απόσπασμα του Πλούταρχου για την αθανασία της ψυχής αναφέρει ο J. Frazier, (Golden Bough, 1, 345) η μυητική τελετή μας κάνει τέλειους, κύριους του εαυτού μας, κι επικινυνόμαστε με αγαθά και καθαρά πνεύματα, βλέποντας με περιφρόνηση τους αμύητους να θυθίζονται όλο και πιο βαθειά στο αδιαπέραστο σκοτάδι. Ο Αθηναίος (7, 296f, Loeb) στην ιστορία του Γλαύκου μας μιλάει «περί βοτάνης, ην φαγών αθάνατος εγένετο», και πιο κάτω (7, 297) επιγινόντα της βοτάνης την δύναμιν απογυμνασθαι και ένθεν γενόμενον, δηλαδή, όταν κατάλαβε τη δύναμη του βοτάνου το γεύτηκε κι απόκτησε θεϊκές δυνάμεις. Ο Οβίδιος στις Μεταμορφώσεις, (930-960) λέει πως ο Γλαύκος ξεριζώσε ένα βότανο και το δοκίμασε... φαγνικά είδε τη γη να τρέμει και τη θάλασσα να ανακατεύεται με τη στεριά... να ήταν άραγε κάποιος θεός ή ο χυμός του βοτάνου, αναρωτήθηκε, ξεριζώσας και μάσησας λίγο ακόμα. Δεν είχα καλά καλά καταπιεί τον παράενο χυμό και ξαφνικά η καρδιά μου άρχισε να τρέμει, ενώ ολόκληρο το είναι μου, αποζητούσε να φύγει σ' άλλο κόσμο... όταν ξαναγύρισα, δεν ήμουν πια αυτό που ήμουν πριν.

Στα Ανθεστήρια, είδαμε ότι οι λατρείες του Διόνυσου είχαν να κάνουν με τοξικά φυτά που προκαλούν παραισθήσεις, μανία και οράματα. Ας δούμε τώρα τη σχέση της Δημήτρας και της Περσεφόνης. Η ερσισιβώδη όλυρα είναι το σκληρότιμο ενός μύκητα γνωστού σαν purpurea claviceps (εικ. 3). Είναι παράσιτο της σίκαλης, του σιταριού, του κριθαριού και άλ-

λων δημητριακών. Στην Αγγλία η λαϊκή γλώσσα ονομάζει το προσβλημένο φυτό «κεραφόρο σίκαλη», «ακαθωτή σίκαλη», στη Γαλλία «κεραφόρο σιτάρι», «μεβωσμένη σίκαλη» και στη Γερμανία Mutterkorn, μάνα του σιταριού και Tollkorn, τρελό σιτάρι. Το Μεσαίωνα παραέμενε επιδημίες αράων την Ευρώπη με χιλιάδες θύματα, που δοκίμαζαν ψυμύ μολυσμένο από ερσισιβώδη όλυρα. Οι επιδημίες αυτές εμφανίζονταν με δύο μορφές τον ergotismus convulsivus, που προκαλεί νευρικές διαταραχές, σπασμούς και επιληπτικά συμπτώματα και τον ergotismus gangrenosus, που προκαλεί γάγγραινα των άκρων (R. Van Wassen, A. Hoffmann, C. Ruck, Eλευσίνα, 1934, σημειώνει ο Hoffmann, μετά από πειράματα στον εαυτό μου ανακάλυψα πως η purpurea claviceps περιέχει ένα αλκαλοειδές το διαβητολιμίο του Λυσεργικού οξέως, που έχει παραισθησιογόνες ιδιότητες (34). Οι σπόροι του φυτού Ololoqui που χρησιμοποιούν οι Ινδιάνοι της Μεσοαμερικής, περιέχουν πολλά αλκαλοειδή παρόμοια με τα της ερσισιβώδους όλυρας (39). Ένα άλλο είδος πρωτόγονου δημητριακού είναι το Lolium temulentum. Στην αρχαία Ελλάδα το ονόμαζαν αίρα, στη Γαλλία ivrae και στα Λατινικά Lolium. Αυτό καθ' εαυτό δεν είναι παραισθησιογόνο, είναι όμως ευπρόσβατο από τον μύκητα claviceps.

Ο Θεοφραστος, τον τρίτο αιώνα πριν την εποχή μας, αναφέρει στον έργο Περί Φυτών Ιστορίας (8, 7, 1) πως το σιτάρι εκφυλίζεται σε αίρα σε περιοχές που είναι υγρές και θρέχει πολύ 4.4.9 πως τα όλυρα όταν το τρώνε πεθαίνουν, ενώ όταν εθιστούν σιγά σιγά τρώνοντάς το με όλυρα, δεν παθαίνουν τίποτε (8, 10, 12) ότι η ερσιβώδη προσβάλλει περισσότερο το σιτάρι και το κριθάρι και ότι υπάρχουν σιτάρια καθαρά από αίρες κι όχι θάρια και τοξικά για το κεφάλι, (8, 4, 6). Ο Πλίνιος, (Φυσική Ιστορία, 18, 45) λέει πως στην Ελλάδα και την Ασία οι ιδιοκτήτες των λουτρών όταν θέλουν να δώσουν την πελατεία τους ρίχνουν αίρα στα κάρβουνα κι ότι όταν δοκιμάσεις ψυμύ με αίρα γρήγορα παθαίνεις λιγύρους, ενώ ο Αριστοτέλης, (Περί ύπνου 456 b 29) αναφέρει ότι η οπιοχώρα παπαρούνα, η αίρα, ο σίος και ο μονόφραγος είναι εξίσου μεθυστικά και υπνωτικά. Στο περί θαυμαστών ακουσμάτων (836b13), πως σιτάρι Ένα της Σικελίας υπάρχει ένα σπλήγιο όπου σύμφωνα με τους κατοίκους έγινε η αρπαγή της Περσεφόνης και πως δίπλα του φυτρώνει ένα είδος σιταριού που έχει εκπληκτικές ιδιότητες και που τους κάνει να πιστεύουν πως εκεί πρωτογενή-

θηκε η Δήμητρα. Σύμφωνα με τον Ιππόλυτο, Ἀρνηση Αἰρέσεως (5,40), τόσο στη Φρυγία όσο και στην Αθήνα το τελευταίο και πιο θαυμαστό εποπτικό μυστήριο είναι ένα στάχυ. Ένα από τα επιθέτα της Δήμητρας ήταν Ερυσίθη.

Την ἑκτη μέρα των Ελευσίων, οι νεόφυτοι (που το δεύτερο αιώνα της εποχής μας ήταν τρεις χιλιάδες, (Αριστοίδης, Παναθηναϊκός λόγος, 373) νήστευαν και έκαναν βυσιές. Την προηγούμενη ημέρα οι ἱερείς της Δήμητρας μεταφέραν τα ιερά από το Ελευσίνιο των Αθηνών στην Ελευσίνα και οι νεόφυτοι ακολουθούσαν την πομπή. Για τη φύση των «ἄρρητων τελετών» της ἑκτης ημέρας υπάρχουν πολλές απόψεις. Πολλοί υποστηρίζουν πως γινόταν κάποια «θεατρική μίμηση» που αναπαριστούσε σκηνές από τη μυθολογία των θεανών, ἄλλοι λένε πως γινόταν μια επίδειξη των ιερών συμβόλων. Τέτοιες απόψεις ὄμως δεν ερμηνεύουν καθόλου την ιστορική εξέλιξη των μυστηρίων. Ἄλλα κτ' ἡ θεωρία του «θεατρικού μίμηματος» δεν μπορεί να είναι σωστή γιατί η αρχιτεκτονική του Ελευσινιακού Τελεστηρίου δεν είναι κατάλληλη σαν θεατρικός χώρος. Ὅπως δείχνουν οι ανασκαφές, «δεν υπάρχουν υπόγειο οικοδομήματα ή στοές, απ' όπου οι μύστες θα μπορούσαν να κατέβουν τελετουργικά στον Κάτω Κόσμο» (Μ. Ελιάδε, Ιστ. Θρησ. Απ. 1, 309). Παρὰ την απουσία των νόμων οι Αθηναίοι φαίνεται πως έκαναν αναπαραστάσεις των τελετών στα σπίτια τους (ὅπως ο Πολυτίτιανος, Πλουσινίανος, 1,2,5) κι όταν ο Αλκιβιάδης κατηγορήθηκε, πως «φορτώνει τη στολή του ἱεροφάντη» παρουσίασε στους φίλους του τα μυστήρια (Πλούταρχος, Αλκιβιάδης, 22) κανείς δεν κατηγορήσε τους ἱερείς της Ελευσίνας ὅτι απομάκρυναν τα ιερά από τον ναό. Το πιο πιθανό είναι, πως τα ιερά ήταν κάποιο μίγμα ψυχοδηλωτικών βοτάνων ή μελισσιών, που την τοξικότητά τους φέρνουν την ανθρώπινη ύπαρξη στο κατώφλι του θανάτου και τον κόσμο των οραμάτων, ὅπως αυτών που περιγράφει ο Πρόκλος στις Ἐνεαδές (1,6,9) «σε ὅλες τις τελετές και τα μυστήρια οι θεοὶ εμφανίζονται με πολλές μορφές. Πότε σαν ακαθόριστο φως και πότε σαν φωτεινό ὄραμα με ανθρώπινη μορφή, που ἀλλάζει συνεχώς σχήματα». Ο φιλόσοφος και ρήτορας Λούκιος Απουλήιος, που ταξίδεψε στην Ελλάδα και τη Μικρά Ἀσία στα μέσα του δεύτερου αιώνα της εποχής μας, δίνει στις Μεταμορφώσεις (11, 23) μια σαφή εικόνα της παρασημαστικής εμπειρίας που δοκιμάζε κανείς σε τέτοιου είδους τελετές.

Περιγράφοντας τη μύση του ὄ' ένα ἱερο, λέει: Βρέθηκε στον Κάτω Κόσμο, έφτασα μέχρι το κατώφλι της Περόσφονης κι ὑπέρα διαλύθηκα μέσα ὄ όλα τα στοιχεία του κόσμου. Ἀργότερα, κατά τα μεσάνυχτα ξαναβρέθηκα στο μέρος και στην κατάσταση που ήμουν πριν, αφού είδα μέσα στη νύχτα τον ήλιο να λάμπει μέσα ἡταν μέρα, αφού είδα ταυτόχρονα τους θεούς του ουρανού και της κόλασης να παρουσιάζονται μπροστά μου... κι αυτά που σας εἶπα, δεν πρέπει να τα λέτε σε ἀμήτους, γιατί εἶναι πράγματα που πρέπει να κρατιούνται μυστικά και ἄρρητα.

Σε ἄλλες πάλι αναφορές βρίσκουμε σαφείς υπαινιγμούς για τη δυσάρεστη φύση των συμπτωμάτων που προκαλούν αρχικά οι τοξικές ψυχοδελωτικές ουσίες και τη γαλήνη των οραμάτων που ακολουθούν. Ο Πλούταρχος (6,2 Περί ψυχῆς) αναφέρει πως ἡ φύση της εμπειρίας τη στιγμή του θανάτου, μοιάζει μ' αυτή που δοκιμάζει κανείς τη στιγμή της μύσης. Είναι ένα σκοτεινό πέρασμα μέσα από ἀτελειωτους δρόμους, που μέχρι να φτάσεις στο τέλος τους, ο φόβος σου φτάνει στο έπακρο. Έχεις σπασμούς και ρίγη. Ὑστερα ἕνα υπέροχο φως ἀπλώνεται μπροστά στα μάτια σου, βρίσκεσαι σε υπέροχο μέρη, ο αέρας γεμίζει μουσική, ακούς λόγια θεϊκά και εμφανίζονται παρουσίες μυστικές. Παρομοίω ο Ισοκράτης, μας λέει πως το ἱερό της Ελευσίνας είναι ο ἀμώος του θεού ὁλων των ἀνθρώπων και ὁλων των ἱερών ζητημάτων που γνωρίσε ο ἀνθρώπος. Εδώ δοκιμάζει κανείς την εμπειρία του πιο μεγάλου τρόμου και της πιο μεγάλης γαλήνης. Ἀκόμη και ο Μιχαήλ Ψελλός τον ενδέκατο αἰώνα μ.Χ., στις Γνώμες των Ἑλλήνων περί δαιμόνων (3, Migne) αναφέρει πως στα μυστήρια της Δήμητρας ἔπιναν ένα φάρμακο που είχε τοξικές επιδράσεις στην καρδιά. Στα Φιλοσοφούμενα (5, 1, 171, Migne) αναφέρει πως πριν την ιεροτελεστία, ο ἱεροφάντης ἔπινε ἕνα ποτό από ἐλλέβορο.

Η θεωρία των ψυχοδελωτικών μπορεί να εξηγήσει τις ψυχικές ικανότητες των προσωκρατικών «σαμάνων φιλοσόφων». Τους συμβολισμούς της καθόδου στον Κάτω Κόσμο, (Ευριπίδης, Ηρακλής μαινόμενος 613, Αμφιτρώων: Κατέθηκες πραγματικά στον Κάτω Κόσμο; Ηρακλής: Ναι, γιατί είχα την τύχη να μυθώ σε τις τελετές), τις φιλοσοφικές προεκτάσεις αυτών των εμπειριών (Ηράκλειτος, απόσπασμα 88 Diels, είναι ἕνα και το ίδιο, ἡ ζωὴ και ο θάνατος, ἡ εγγύηση και ο ὕπνος, το καινούριο και το παλιό) ἀλλά και την παρόδοξη πλατωνική θέωση της μανίας σαν θετι-

κό και αγαθό.

Ας δούμε ὄμως πως ἀναλύεται στον Φαίδρο (249 - 251) το τέταρτο είδος μανίας, δηλαδή ἡ μύση στις τελετές, Μιλώνας για την ψυχή, υποστηρίζει πως ἡ γνώση του πραγματικού πραγματικού (ον ὄντως), είναι ἡ συλλογὴ ὁλων των αισθήσεων και ἡ ἐνοποίηση τους ὄ ἕνα λογικό σχῆμα. Κι αυτό το κατορθώνουμε μόνον ὅταν ἡ ψυχή ξεπερνάει την τωρινή της κατάσταση θμηθεί ὄ,τι γνωρίσε στις προηγούμενες υπάξεις της. Αυτή ἡ ἀνάνηση, ἔντυπες μέσα μας, μόνον ἂν ἀφομοιώσουμε σωστά την εμπειρία της μυητικής τελετής. Παρακάτω λέει πως ἡ μυητική εμπειρία δεν είναι κάτι το ἀπλό ἀλλά είναι αρκετά ἐπικίνδυνη, πρώτα γιατί μπορεί να σε κάνει να λησμονήσεις ἐντελώς την υλική σου ὑπόσταση και δεύτερο, γιατί ὄταν δεις τα οράματα του ἄλλου κόσμου μπορεί να φοβηθείς τόσο πολύ που να μην μπορείς να συγκρατήσεις τον εαυτό σου. Ὑστερα περιγράφει τη φύση των μυητικών οραμάτων σαν «ἕνα πύρινο δίσκω από καθαρό φως, που το βλέπουμε αφού ἔχουμε ἀπαλλαγεί από το υλικό σώμα (ὁλόκληρα δε και ἀπὸ και ἀτμήματα και εὐδαίμονα φάσματα μνημόνευοι τε και ἐπισητεύοντες ἡ αὐτὴ καθαρά, καθαροὶ ὄντες και σπληντοῦ τούτου, ο νυν ὡσαυτονομόζοντες, 250 C).

Συνεχίζοντας μιλάει για τα συμπτώματα των τοξικών ουσιών στον ἐπόπτη. Ὅποιος βλέπει αυτές τις θεϊκές παρουσίες, στην ἀρχὴ τρομάζει... ἔχει ἐπιβήρωση και ἡ θερμοκρασία του σώματος μεταβάλλεται, ἀλλά ὕστερα πρέπει και ἡ γαλήνη χύνεται μέσα από τα μάτια του. Τέτοιου είδους αναφορὲς ἔχουμε ἀφθονές τόσο στην Ἑλληνιστικὴ γραμματική, τους πάπυρους και τα ἀναθηματικά ἀντικείμενα, ὄσο και στους Βυζαντινούς σχολιαστές αυτής της περιόδου.

Την Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ ἡ Ελευσίνα ἐξακολουθεῖ να κρατῆει το κύρος της, ἀφού ο Πτολεμαῖος Σωτήρας (337-283) καλεῖ στην Ἀλεξάνδρεια τον Τιμόθεο, ἕναν ἱερέα της Ελευσίνας, στην προσπάθειά του να ἐνοποιήσει τις ἑλληνικές με τις αἰγυπτιακές τελετές. Αυτὴ την περίοδο εἶτε ἐπειδὴ ο ἑλληνικός ὀρθολογισμός εἶχε υποχωρήσει, εἶτε ἐπειδὴ ο μυστικισμός ἀμφισβητούσαν λιγότερο στην Ἀφρική και την Ἀσία, εἶτε ἐπειδὴ ἀργότερα ο Χριστιανισμός ἀντιμετώπιζε ἀρνητικά ἡ «παγανιστικές» τελετές, τα «ἄρρητα» των μυστηρίων συζητούσαν πιο ανοχτά από τους φιλοσόφους. Ο Μιχαήλ Ψελλός σχολιάζοντας τις τεχνικές των μυστηρίων τις ὀρίζει σαν «τελεστική ἐπιστήμη» που καθαρίζει την

5. Ταφικό ανάγλυφο που παρουσιάζει τη Δήμητρα και την Περσεφώνη να κρατούν μονοτάρια. Βρέθηκε στα Φάρσαλα της Θεσσαλίας, Μουσείο του Λούβρου.

ψυχή χρησιμοποιώντας τις επίγειες υλικές δυνάμεις, δηλαδή πέτρες, βότανα και μαγικά άσματα (P.G 123, 1132). Ο Πρόκλος (Εις Πολ. 2, 123, 8 και Εις Κρατ. 7, 2, 10) λέει πως η ικανότητα της ψυχής να εγκαταλείπει το σώμα μας έχει παραδοθεί και από τους θεουργούς που ζούσα την εποχή του Μάρκου Αυρηλίου. Αυτό το κατορθώναν με ένα είδος τελετής. Σαν πρώτος θεουργός αναφέρεται ο Ιουλιανός που έζησε την εποχή του Μάρκου Αυρηλίου (121-180). Το λεξικό Suida μας πληροφορεί πως ήταν γιός κάποιου Χαλδαίου φιλόσοφου που λεγόταν επίσης Ιουλιανός και που είχε γράψει ένα έργο, περί δαιμόνων, σε τέσσερα βιβλία. Η θεολογία, μίγμα της Ελληνικής και Ανατολικής μεταφυσικής, εκφράζεται κυρίως από τη Νεοπλατωνική σχολή, αν και μερικώς, όπως ο Πλωτίνος χωρίς να κατακρίνουν αυτές τις πρακτικές δεν τις ενθάρρυναν. Ο Πλωτίνος (Εννεάδες, 2,9), καταφέρει εναντίον των Γνωστικών που προσπαθούν να συνδυάσουν τις παγανιστικές πρακτικές με τον Χριστιανισμό. Ο Ευνάπιος (Β. Σοφιστ. 474) μας λέει πως ο Ευσεβίος, μαθητής του Αιδεσίου που μαθήτευσε στον νεοπλατωνικό λάμβλιχο, πίστευε πως η γαεία είναι δουλειά ανισορροπών ανθρώπων που μελετούν με τρόπο αναρροδοξό ορισμένες δυνάμεις της ύλης και προεξοφεί τον μέλλοντα αυτοκράτορα Ιουλιανό να προσέχει το Θεουργό Μάξιμο: «τον θεατρικόν εκείνον θαυμασιώτατον μηδέν θαυμάσιον, ώπερ ουδέ εγώ, την δια του λόγου κάθαρσιν μέγα τι χρέμα υπολαμβάνων». Εδώ ακριβώς βρισκόμαστε και η

διαφορά που έκανε τον ύστερο φιλοσοφικό παγανισμό να χρησιμοποιήσει τον όρο θεουργία. Οι μεν πίστευαν στην κάθαρση μέσα από τα λόγια, δηλαδή στην θεολογία και οι άλλοι στην κάθαρση με τα έργα, δηλαδή στην θεουργία (θεός + ούργον = έργο). Ο Ευσεβίος, στην Ευαγγελική Προπαρασκευή (5, 10, 199) υποστηρίζει πως οι επικλήσεις στους θεούς είναι μάταιες... όσο και οι λεγόμενες ανάγκες των θεών. Γιατί δεν είναι δυνατόν να καλέσουμε, να διεοδύσουμε και να εξαγακώσουμε κάτι το απαθές. Από την άλλη μεριά οι συνεχιστές των αρχαίων μεθόδων, όπως ο λάμβλιχος τον τέταρτο αιώνα, πίστευαν πως η ένωση με το Θεό είναι δυνατή, ακόμα και πετυχεί κανείς τη «θεία καθαρότητα με την ορθή γνώση» και πως «η κάθαρση μέσα από τις θεουργικές τελετουργίες ξεπερνά σε δύναμη και σημασία ακόμα και τη γνώση» (Περί μυστηρίων, 98), ακόμη, πως οι θεοί χρησιμοποιούν τους δαίμονες, τις ψυχές και ολόκληρη την φύση για να επικοινωνήσουν με τον άνθρωπο (Περί Μυστ., 138), ενώ ο άνθρωπος σαν μέλος του θεού έχει τη δυνατότητα να μορφοποιεί την ενδιάμεση ύλη ανάμεσα στον άνθρωπο και στο θεό, μεταμορφωνώντας την σε ορατούς δαίμονες. Ο Πρόκλος (412-485) (Εις Τιμαιο, 3, 120, 22) λέει πως οι θεουργοί (αγνοή) και πληροδότησαν μια τεχνική (αγωγή) για να εμφανίζεται μπροστά μας ο Θεός. Οι τεχνικές και η ορολογία δεν άλλαξαν και πολύ από την κλασική εποχή. Εξακολουθούν να χρησιμοποιούν τους όρους φάσμα, είδωλο, επόπτης, εξακολουθεί να υπάρχει η

«Σωκρατική» πίστη σ' ένα δαιμονικό στοιχείο που υπάρχει μέσα μας, που μεταβάλλεται σε θεό (Πλωτίνος, Εννεάδες 3,4,6, ακριβώς όπως ο Ευρωπαϊδής μιλάει για τη μεταβάντια μετατροπή του ανθρώπου σε ανθρωποδαίμονα, που χάρις στις τελετές της Περσεφώνης, έγινε επόπτης του Βάκχου και είδε το «αίωvio φως», Ρήσος, 971). Όπως και στις εποπτικές ή τις εκστασιακές γιορτές της κλασικής περιόδου για να δείξ η για να δημιουργήσει ένα θεό χρειάζεται δότανα. Με τη βοήθειά τους αποκτάς τέτοιες νοητικές δυνάμεις, ώστε να μπορείς να θγαίνεις από το υλικό σου σώμα. (Περί Μυστ. 202, 233) πρέπει όμως να τα χρησιμοποιήσεις ωστά, διαφορετικά φέρνουν το αντίθετο αποτέλεσμα. Το ίδιο στο Corpus Hermeticum οι άνθρωποι δημιουργούν τους θεούς με λίθους, βότανα και αρμάτια (3,11) θεός την θεοπτική δύναμη δωρησται (3,23) αλειφονται με το φάρμακο της αθανασίας (3,23) τα φάρμακα των θεών είναι μονοειδή, τα φάρμακα των ψυχών είναι πολλών μορφών, των δαιμόνων έχουν πολλά σχήματα και των αγγέλων είναι απλούστερα (Περί Μυστ. 72).

Αξίζει να αναφέρουμε ότι στο περί θεών ονομάτων του Διονύσιου Αρεοπαγίτη βρίσκουμε τις ίδιες ορολογίες (ίσως και πρακτικές;) με αυτές των ελληνικών μυστηρίων. Τα κείμενα αυτά έγιναν γνωστά από τη Σύνοδο της Κωνσταντινούπολης, το 553 και παρουσιάστηκαν από τον μονοφυσίτη πατριάρχη Αντιόχειας Σεβήρο. Οστόσο οι αλληλεπλήρες εκδόσεις τους στα Λατινικά από τον 9ο

μέχρι τον 15ο αιώνα, δείχνουν πως δεν αμφισβητήθηκαν τουλάχιστον από τη δυτική εκκλησία: ανακαλύπτεται τα θεία και εποπτευόταν της θεουργικής αγαθότητας... ότι βίαιων φασμάτων εν τους ιερούς ανακτόρους ή άλλοθι που τους μύσται ή τους προφήτες καταλαμβάνουν... την υπερίσχυση αγαθότητα και μορφές αυτή και τύπους ανθρώπινων ή πυρρινούς ή ηλεκτρίκους περιττεύει... και όσα άλλα θεουργικά φώτα... και κρατήρας αιτή και άλλα άττα μυστικά... Ας σταθούμε όμως στην έννοια του κρατήρα (εικ. 4). Ο κρατήρας είναι σκεύος που χρησιμοποιείται για την ανάμιξη των φαρμάκων (Διοσκ. 4, 150). Ο συμβολισμός του κρατήρα χρησιμοποιείται στο Corpus Hermeticum (1, Δ4), κι αυτός ο κρατήρας θα γίνει κήρυκας για τις ψυχές των ανθρώπων, γιατί μονάχα αυτές οι ψυχές θα μάθουν το μυστικό της ύπαρξης και θα ξαναγυρίσουν σ' αυτόν που έστειλε τον κρατήρα (1, Δ6) η καλύτερη νοητική επίσημη είναι να βλέπει το φάσμα του θεού... γιατί ο κρατήρας είναι θεϊκός, (1, I 16) γιατί έτσι μόνο αποκτάς το πύρινο σώμα που ταξιδεύει σε όλους τους χώρους. Το ίδιο και ο Ευριπίδης, τον αναφέρει σε σκεύος που περιέχει ένα δηλητηριώδες ποτό της Πελοποννήσου, (Iων 1048), η Πελοπόννη, η κόρη της Δημήτρας, κάνει να έχουν ευεργετικό αποτέλεσμα τα κύπελλα τα γεμάτα δηλητήριο, ενώ οι επόμενοι στίχοι υπαινικτικά τις τελετές των μυστηρίων: κι αν πεθάνεις χωρίς να έχεις μπηθεί...σε κατώτερες μορφές ύπαρξης θα κατέβεις...λαμπάδα θεωρών εκιδών, βλέποντας τον πυρσό των εκιδών (εικός= εικοστί ημέρα του μηνός, εδώ προφανώς του Βοηδοδρομίου) (1061, 1067). Μια από τις παγανιστικές επιβιώσεις στο Χριστιανισμό είναι η Μετάληψη, όπου πίνευς από το διοκοπτήρη το «σάμα και το αίμα» του Χριστού. Μόνο που ο κρατήρας της Χριστιανικής θρησκείας δεν περιέχει κάποιο διάλυμα του παρασιθιογόνου μανιταριού που οι Ινδίοι της Αμερικής το ονομάζουν *teo-nanacatl* δηλαδή «Σάρκα των Θεών». Στην πρωτο-χριστιανική εκκλησία, αμέσως μετά το Βάπτισμα ακολουθούσε η Μετάληψη, μια συνθήκη που η Κοπτική Εκκλησία της Αγύπτου έχει κρατήσει μέχρι σήμερα (J. Harisson, Προλεγόμενα, 596). Και ο νεόφυτος δεν έγινε μόνο κρασί αλλά κι ένα ποτήρι γάλα ανακατεμένο με μέλι. Μια από τις μορφές που οι Σιθιριανοί πίνευς ζητώντας το ιερό μανιτάρι. Το ίδιο, ο μυστικιστικός πάπυρος Zauber του Βερολίνου, (120, 20), λέει: και λαβών το γάλα σου τω μέλιτι απόπει την ανατολή ηλίου και έτσι τι ένθεον

εν τη ση καρδιά. Όπως είδαμε προηγούμενα η λέξη ένθεος χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει τη μεταφυσική εμπειρία με κάποιο ψυχικό -δραστικό - τοξικό βότανο (Αθηνάιος, 7, 297, Loeb, όταν κατάλαβε πως το βότανο είχε μεγάλες δυνάμεις, το δοκίμασε κι έγινε ένθεος). Το μέλι και το γάλα χρησιμοποιούνται για να ελαττώσουν την πικρή γεύση των τοξικών οσίων. Ας δούμε όμως μερικά ακόμη σημεία για τις βοτανικές γνώσεις της κλασικής Ελλάδας και τις σχέσεις τους με τις τελετές. Ο Πασανίας, 9, 19, 5 αναφέρει πως το ιερό της Δημήτρας Μυκαλησσίας στη Βοιωτία, ιδρύθηκε από τους Ιδαίους Δάκτυλους, τους Κρητικούς δαίμονες. Οι Ιδαίοι Δάκτυλοι, που ταυτίζονται με τους Κούρητες, αναφέρονται από τον Ευστάθιο σαν οι πρώτοι που ανακάλυψαν την επεξεργασία των μετάλλων και έφαιναν τη δύναμή τους από ένα τελετουργικό τοξικό ποτό, (Κερένη, Μυθολογία, 80 και Harisson, Προλεγόμενα, 172). Είναι πιθανό, λοιπόν, το επίθετο Μυκαλησσία να προέρχεται από τη ρίζα *μυκ-*, δηλαδή μύκης, που θα πει μανιτάρι. Το ίδιο όπως ετυμολογείται η ονομασία των Μυκητών από τη λέξη μύκης, (Πασανίας, 2, 16, 3 ο Περόσας έχτισε τις Μυκήνες στο μέρος όπου ξεριζώσε ένα μανιτάρι). Στην κλασική εποχή έδιναν πολλά ονόματα στα μανιτάρια: ύδρον, άσχιον, μύκη, αμανία, μίσι, οϊτόν οϊγίον πέζες κεραύνιον, και μερικά απ' αυτά τα ξεχωρίζαν για τις τοξικές τους ιδιότητες, (Αθηνάιος, 2, 62), τα ύδνα... προκαλούν ασφυξία. Σε άλλο σημείο, αναφέρει πως τα μανιτάρια που φυτρώνουν κάτω από τα δέντρα, ελιές, πουνυρία ή βελανιδιές, είναι δηλητηριώδη. Πιο κάτω, κάνει ένα λογοπαίγνιο για τις τοξικές ιδιότητες του είδους αμανία. «Το μανιτάρι αυτό φυτρώνει μόνο εκεί που μπορεί να δημιουργήσει μικρόζο, δηλαδή να απορροφήσει τις θρεπτικές ουσίες από τις ρίζες ενός δέντρου. Η αμανία *muscaria* δημιουργεί μικρόζο σχέση με τη σημάδα, το πεύκο, το έλατο και τη βελανιδιά (P. Stafford, Εγκυκλιον. των Ψυχοδηλωτικών, 130). Αυτό το ήξερε και ο κωμωδιογράφος Αντιφάνης, τον τέταρτο αιώνα πριν την εποχή μας, αφού αναφέρει ένα μανιτάρι που φυτρώνει δίπλα στις βελανιδιές και δίνει διορατικές ικανότητες (εικ. 5). Οι Σιθιριανοί οσάνοι πιστεύουν πως το μανιτάρι γεννιούνται από τους κεραυμούς. Ο Αθηνάιος, (2, 62) λέει πως τα ύδνα... όσο πιο πολλές βροντές πέφτουν, τόσο πιο πολύ μεγαλώνουν. Ένα από τα επίθετα της Σεμέλης, της μητέρας του Διόνυσου, είναι Κε-

ραυνία, (Βάκχες 6). Ίσως δεν είναι τυχαίο που τα Ελευσίνια γίνονταν τον Σεπτέμβριο με τις πρώτες βροχές. Κλείνοντας, καλό θα ήταν να πούμε μερικά για τις σημερινές απόψεις στο θέμα της δράσης των αλκαλοειδών της ερσιβαδούσης ούλαρας στον εγκέφαλο. Έχει παρατηρηθεί ότι οι θλάβες του αριστερού εγκεφαλικού λοβού, παρουσιάζουν κυρίως κινητικές ανωμαλίες και διαταραχές της λειτουργίας των μυών, ενώ θλάβες του δεξιού λοβού παρουσιάζουν περισσότερο αισθητικό - αντιληπτικά συμπτώματα, όπως ανικανότητα διαχωρισμού των χρωμάτων, μνημονική διαταραχή κλπ. Το 1972 οι Goldstein και Stolfius με τους συνεργάτες τους ανακάλυψαν πως τα ηλεκτροεγκεφαλογραφήματα μετά την λήψη ψυχοδηλωτικών οσίων, καταγράφουν αύξηση της δραστηριότητας του δεξιού λοβού. Παρατηρείται δηλαδή μια μετατόπιση προς τα αισθητικά πεδία του εγκεφάλου.

Techniques of Greek Metaphysics

G. Papageorghiu

«The greatest goods» says Socrates to Phaedrus «come to us through mania». The consideration of mania as a means for knowledge may seem extraordinary or improper, however «through exstasis one can escape from the tight bounds of human senses and only the ignorant regards this exceeding enthusiasm as a negative and absurd element». Exstasis and mania played a major role in the private and public life in classical and hellenistic period and they had a double function: they were the base on which certain doctrines on metaphysics were founded; and also they functioned as channels for psychological discharge. The first function found its expression in the Mysteries which were dealing with views on psychical situations with emphasis on the spiritual, no-physical element. While the second expressed in the Dionysiac state was paying more attention to the sensual and physical element of a human being. Some of the techniques used in exstasis, mania and in the Mysteries are examined here.